

рідності нової дискурсивної практики», а плодом перверсійного зв'язку між садистським «народницьким» і мазохістським «постмодерним» дискурсами, не як повновартісний завершений «власне модерністський» проект, яким його «бачить» дослід-

ниця, побоюючись або просто не вміючи називати речі своїми іменами, а – як низка нездійснених «добрих намірів», як вияв страху «слабшої» модерності перед «сильнішим» народництвом; і тоді стане зрозумілим, що нездійснені наміри й неподолан-

ний страх не зникають безслідно й не залишаються у «своєму» часі, а транслюються недокультурою до сьогодення. «...Я бачила, що воно (минуле – К.М.) вдалося», – не без пафосу заявляє Т. Гундорова у передмові; але пафос і візії – сум-

нівний теоретичний засновок для «серйозного академічного дослідження», позаяк суть справи зовсім не в тому, щоб довести «вдалість» або «невдалість» минулого, а в тому, щоб з'ясувати, яким воно все-таки є насправді. □

Ленін у сутінках

Ульріх Шмід

The Unknown Lenin. From the Secret Archive. Edited by Richard Pipes with the assistance of David Brandenberger. Basic translation of Russian documents by Catherine A. Fitzpatrick. New Haven, London: Yale University Press 1996. – 204 p.

Кожен, хто досліджує советську систему, неминуче стикається зі специфічною проблемою: доводиться розглядати не лише історичні факти, а й тексти, якими та система сама себе описує. Міфи, створені кількома генераціями советських вождів, взаємодіють із реальністю в досить-таки складний спосіб. Будь-яка революція прагне впливати на історичний процес і цілеспрямовано змінювати історичні реалії, ставлячи собі за мету створення несуперечливого суспільного організму. З погляду російських марксистів, кінцева історична істина опирається не на факти, а на теорію, отож дозволено в разі потреби приводити реалії у відповідність із теорією за допомогою брутального насильства.

Виявивши неабияку винахідливість у застосуванні цього принципу, советська історіографія цілком логічно обрала Леліна на роль месії для своєї евангелії соціалістичного спасіння. Легкі мазки ретуші не змінюють загального вигляду картини: навіть Горбачов – через тридцять років після Хрущова – причиною фатального краху системи називав згубну діяльність негідника Сталіна, закликаючи повернутися до священних ленінських принципів соціалістичного будівництва. Релігійні ритуали, що підносили ідеї революційного вождя до височин одвічної віри, мали могутню гіпнотичну силу. Тіло людини, яку історія обрала на здійснення цієї епохальної місії, замуміфіковано й скульптурно відтворено в різних, залежно від мети, матеріалах: у бронзі – для столиці, в гіпсі – для сільських шкіл. Протягом сімдесяти років Леліна подавали народам Советського Союзу як ідеал непомильності, що не лишав жодного питання відкритим; ба навіть більше – не дозволяв ставити ніяких запитань. Критичне переосмислення ленінізму стало можливим тільки після розпаду Советської імперії. 1993 року вийшла друком ретельно задокументована біографія Леліна,

що її написав колишній генерал Дмитрій Волкогонов (1928-1995). Він був одним із перших істориків, яких після відповідного указу Єль-

Тих, кому відомі погляди гарвардського історика, фахівця з питань більшовизму Річарда Пайпса, навряд чи здивує те, що висновки

Фото Віктора Марущенка

цина було допущено до раніше засекречених архівних матеріалів. Праця Волкогонова започаткувала радикально новий погляд на постать вождя російської революції. На підставі знайдених документів дослідник зробив висновок, у контексті советського менталітету рівнозначний блюзнірству: більшовицька революція від самого початку несла в собі зародок тоталітаризму, й диктаторський режим Сталіна був лише конкретним втіленням ленінських засад.

Волкогонова він цілком підтримав. Він і раніше оголошував Леліна ініціатором комуністичного терору, а в останній книжці «Невідомий Лелін» наводить нові архівні матеріали, що підтверджують цю його тезу. З багатьох документів Лелін постає як холодний і розважливий, схильний до насильницьких методів політик, нещадний диктатор. Жертвами червоного терору, що його Лелін звелів розпочати у вересні 1918 року, невдовзі стануть десятки тисяч людей. Перемога революції проголошу-

ється найвищою метою. Фігурами на шахівниці великого гравця стають долі не лише окремих людських істот, а навіть цілих міст: у червні 1918 року Лелін наказує доценту спалити Баку в разі загрози захоплення міста силами контрреволюції. До цього не дійшло – але волю вождя висловлено з непомильною ясністю. Через два місяці він пише записку, яка не залишає жодних сумнівів щодо кримінального характеру його методів: «Товариші! Повстання в п'яťох куркульських районах (поблизу Пензи) має бути нещадно придушене. Цього вимагають найвищі інтереси революції, адже «останній і рішучий бій» із куркулями тепер точиться скрізь. Ми повинні подати приклад.

1. Повісити (повісити неодмінно, і щоб люди бачили) не менш як сотню відомих куркулів, багатіїв, кровопивців.

2. Надрукувати в газетах їхні прізвища.

3. Забрати в них усе збіжжя.

4. Визначити заручників – згідно з учорашньою телеграмою. Зробіть це так, щоб на сотні верст в окрузі люди все бачили, тремтіли, знали, ридали; тоді вони душитимуть і задушуть на смерть куркулів-кровопивців».

1905 року Лелін проголошував, що боротьбу з церковниками треба провадити лише методами духовного переконання. 1922 року його погляди змінилися радикально: він сповнений рішучості із невблаганною жорстокістю використати голод 1921-22 років з антиклерикальною метою. В секретному листі до Молотова Лелін пише: «Саме тепер і тільки тепер, коли в тих місцевостях, де лютує голод, бувають випадки людожерства, і сотні, якщо не тисячі, трупів устилають дороги, ми можемо (а отже, й повинні) здійснювати конфіскацію церковних коштностей із воістину дикою та нещадною енергією, не зупиняючись перед тим, щоб зламати будь-який опір».

І окремо наголошує, що невблаганна жорстокість за даних обставин припустима й доцільна: «Що більше представників реакційного духовництва й реакційної буржуазії ми страtimo з цього приводу, то ліпше. Ми повинні дати цим людям добру науку саме тепер, щоб протягом кількох десятиліть їм і на думку не спадало чинити нам опір».

Лелінова воля до влади підпирається твердою переконаністю в тому, що його ідеї неодмінно переможуть і поза межами Росії. У своїй секретній промові у вересні 1920 року він цілком серйозно запевняє слухачів, що комуністичні революції незабаром вибухнуть у Німеччині, Англії, Угорщині, Румунії та Чехословаччині, говорить про «сотні тисяч німецьких комуністів, які пробиваються до Варшави, щоб з'єднатися з Червоною Армією». Лелін не шкодує коштів на підтримку уявних народних мас, які працюють на світову революцію. В його країні лютує голодомор, а мільйони рублів тим часом зникають у сейфах європейських комуністичних партій. Підривна діяльність стає провідним принципом совєтської зовнішньої політики. Навіть у лютому 1922 року Лелін іще вірить, що Англія перебуває напередодні революції: «Усе в них розпадається. Це цілковите банкрутство (Індія тощо). Нам треба непомітно штовхнути того, хто вже падає, але не своїми руками».

Іронія історії змінила плани Леліна: боротьба за владу незабаром спалахнула не в далекому Лондоні, а в стінах московського Кремля. У травні 1922 року Лелін вражає перший із цілої низки ударів, які поступово паралізують йому тіло, а насамкінець відберуть і мову. За місяць перед тим Генеральним секретарем комуністичної партії став Сталін. Є всі підстави вважати, що аж до кінця 1922 року Лелін йому повністю довіряє, часто звертається до нього по пораду, тоді як усіх інших членів Політбюро обзиває зневажливими й різкими словами (Каменєв у нього «слабкий, нерішучий, боязливий», Троцький «полюбляє керувати» але «нічого не тямить у політиці», Риков – «болячка», Бухаріна «слід тримати якомога далі від політики»). І тільки у своєму знаменитому «заповіті» Лелін переглянув своє ставлення: «Сталін надто грубий, і ця вада, цілком стерпна у взаєминах між нами, комуністами, неприпустима для людини, що перебуває на посаді Генерального секретаря. Тому я пропоную товаришам знайти спосіб усунути Сталіна з цієї посади і призначити на неї іншу людину, яка, попри інші свої якості, матиме над Сталіном одну перевагу – а саме, буде терпиміша, лояльніша, ввічливіша й делікатніша у своєму ставленні до товаришів, менш вередлива тощо».

Сталін приховував цей документ понад тридцять років, і лише Хрущов 1956 року зробив його доступним для широкого загалу. Але Хрущов прагнув не розкрити історичну істину, а свідомо сфабрикувати новий міф: мовляв, «поганий син» Сталін перекутив настанови «доброго батька» Леліна. Той факт, що ця легенда носить марку «Зроблено в СРСР», не служить аргументом на користь її вірогідності. З цього погляду дещо умовним видається заголовок Пайпсової книжки. Лелін, який постає з її сторінок, «відомий» — але ця праця важлива тим, що наводить нові докази на підтримку відомої оцінки. □

Серед найцікавіших матеріалів першого цього річного числа — стаття Ростислава Коломійця про проблеми російського драматичного театру ім. Лесі Українки, розвідка Олександра Козаренка про українську духовну музику, спомини відомого театрального художника Андрія Александровича, фрагменти з листування Бориса Лятошинського, нарис Людмили Ковальської про Тимоша Бойчука (молодшого брата уславленого Михайла) і, звичайно ж, злободенна публікація Галини Склярєнко «Соціалістичний реалізм: епізод чи традиція?»

У розділі «Література» — есей Віктора Неборака «Прощання з Великою Рибою», огляд Владислава Сікалова «Українська молода поезія: втрата релігійної основи», переклади Василя Стуса з Р.-М. Рільке.

З інших текстів на особливу увагу заслуговує добірка матеріалів, присвячених «сумному ювілеєві» — 50-літтю погромницької постанови ЦК КПРС від 10 лютого 1948 року «Про оперу «Велика дружба» В.Мураделі», фрагменти спогадів Михайла Дерєгуса, дві полемічні статті про нову постановку Мольєрового «Дон Жуана» на сцені київського Молодого театру, проблемні нотатки Ольги Мазур «Шлягер по-київськи», нарис Ярослава Підгори про молодую зірку української естради Руслану Лижечко, публіцистична стаття Діани Ключко про засилля агресивного кітчу в торгівлі т.зв. «сувенірами».

В обох числах широко подано літературно-мистецьку хроніку, слайди художніх робіт, архівні й новочасні фотографії, інші матеріали.

254086 Київ-86, а/с 14
тел.: (044) 446-8138 / факс: (044) 446-1061

Культурно-аналітичний журнал

Індекс 74020

Заснований 1995 року, літературно-мистецький щомісячник «Art-Line» залишається єдиним в Україні журналом, який намагається всебічно охоплювати різні галузі мистецтва — літературу, музику, театр, малярство. Тут регулярно друкуються аналітичні статті й рецензії, літературно-мистецька інформація з різних міст України, високоякісні чорно-білі та кольорові ілюстрації на доброму папері та у фаховому комп'ютерному дизайні.

У другому числі література представлена статтями Віри Агеєвої «Поет після облоги» та Ігоря Бондаря-Терещенка «Морфологія критики», оглядом журналів, що видаються на Дніпропетровщині («Бористен», «Роксоланія», «Кур'єр Кривбасу»), Касіяна Котовича та нарисом Ярослава Гвяздовського про історію цензури.

